

Ἄπο τὸ εὖ ζῆν στὸ εὖ θνήσκειν, διλήμματα μπροστὰ στὴν ἑξατομίκευση τοῦ θανάτου.

π. Βασίλειος Ι. Καλλιακμάνης

Καθηγητῆς Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.

Τὰ τελευταῖα χρόνια, τόσο στὴ χώρα μας ὅσο καὶ σὲ ἄλλες χώρες, γίνεται λόγος γιὰ τὴν εὐθανασία. Σὲ ὀρισμένες μάλιστα ἀπὸ αὐτὲς αὐτὴ ἔχει νομιμοποιηθεῖ, κάτω ἀπὸ ὀρισμένες προϋποθέσεις. Μήπως, ὅμως, ὁ ὅρος εὐθανασία χρησιμοποιεῖται καταχρηστικά καὶ ἐνδεχομένως παραπλανητικά; Γι' αὐτὸ προφανῶς ὀρισμένοι προτείνουν τὸν ὄρο εὐκτονία. Μήπως ἡ εὐθανασία εἶναι κατεξοχὴν χριστιανική, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία εὐχεται τὰ τέλη τῆς ζωῆς νὰ εἶναι «ἀνώδυνα, ἀνεπίσχυτα καὶ εἰρηνικά»; Γιατὶ ὅμως οἱ δυτικές κοινωνίες ἄρχισαν νὰ υἰοθετοῦν τὴν εὐθανασία καὶ ἀρνοῦνται τὴν παιδαγωγία τοῦ σωματικοῦ ἄλλους καὶ τῆς ἀσθένειας;

Στὸ μεσαίωνα, στὴ δυτικὴ θεολογικὴ σκέψη δημιουργήθηκαν πολλὲς στρεβλώσεις. Ἡ ἐξουσία ποῦ εἶχε ὁ ρωμαϊκο-θολικισμὸς στὶς δυτικές κοινωνίες καὶ ἡ ἐπιρροή ποῦ ἀσκοῦσε, μέσῳ τῆς Ἱερᾶς Ἐξέτασης, τῶν ποικίλων ἀπαγορεύσεων καὶ τῶν τιμωριῶν, ἦταν καταλυτικὴ. Ἡ ἀντίδραση τῶν κοινωνιῶν σὲ αὐτὸν τὸ «θηρσκευτικὸ ὀλοκληρωτισμὸ» ἔφερε στὸ προσκῆνιο τὸ φυσικὸ δίκαιο καὶ τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀτομοκεντρικῆς ἀνθρωπολογίας, τὴν ἑξατομίκευση τοῦ θανάτου καὶ τὴν ἱεροποίηση τῆς ἐπιστήμης. Οἱ ἐπιστήμονες ὅμως γνωρίζουν τὰ ὄρια τῆς, παρότι στὴ λαϊκὴ ἀντίληψη κυριαρχεῖ ἡ ἀποψη τῶν ἀπεριόριστων δυνατοτήτων τῆς ἐπιστήμης. Λόγου χάριν, ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη, ἐνῶ συμβάλλει στὴ θεραπεία τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἀπαλύνει τὸν πόνο, ταυτόχρονα ἐπιβεβαιώνει καὶ τὸ θάνατο.

Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ εὐλογο γενοῦνται τὰ ἐρωτήματα: μήπως τὸ θέμα τῆς εὐθανασίας, εἶτε ὡς παθητικὴ εἶτε ὡς ἐνεργητικὴ, τίθεται μὲ ἕναν τεχνοκρατικὸ τρόπο; Ἐπειδὴ ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερβεῖ τὸ φράγμα τοῦ θανάτου, τὸν ἐπισπεύδει γιὰ νὰ θέσει τέρμα σὲ μία ζωὴ γεμάτη θλίψη καὶ πόνο; Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, λόγω τῆς σύγχρονης ἱατρικῆς τεχνολογίας, ἀλλὰ καὶ τῶν πίσεων τῶν συγγενῶν, μήπως σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις παρεμποδίζεται ὁ ἥσυχος φυσικὸς θάνατος; Οἱ ἀπαντήσεις δὲν εἶναι εὐκόλες. Χρειάζεται, ὅμως, μία διαφορετικὴ προσέγγιση, γιὰ νὰ φωτισθεῖ ὅσο γίνεται πληρέστερα τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου καὶ νὰ ἐνισχυθοῦν πνευματικὰ ὅσοι ἄμεσα ἢ ἔμμεσα συνδέονται μὲ αὐτό.

Στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψη ἡ εὐθανασία συνδέεται κυρίως μὲ τὸν ἔνδοξο θάνατο. Ἡ μεταφορὰ τῆς ἑλληνικῆς λέξης στὰ ἀγγλικά προσέλαβε διαφορετικὸ περιεχόμενο. Ὁ ἄγγλος φιλόσοφος Roger Bacon (13^{ος} αἰ.), κατ' ἄλλους ὁ Fr. Bacon (16^{ος} -17^{ος} αἰ.) μετέφεραν στὰ ἀγγλικά τὴν ἑλληνικὴ λέξη ὡς euthanasia μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐπίσπευσης τοῦ θανάτου, προκειμένου νὰ τεθεῖ τέρμα σὲ μία ζωὴ γεμάτη πόνο

καὶ ταλαιπωρίες. Ἡ μεταφορὰ αὐτὴ συνδέεται μὲ τὴν ἑξατομίκευση τοῦ θανάτου. Ὁ θάνατος ὅπο κοινὸς καὶ δημόσιος γίνεται ἀτομικός. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν συνέβη διαμίδς. Στὴ βιβλιογραφία ἀπαντοῦν πέντε διαδοχικὰ στάδια, τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ μεγάλα φιλοσοφικὰ καὶ κοινωνικὰ ρεύματα: τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τοῦ διαφωτισμοῦ, τοῦ ρομαντισμοῦ, τοῦ ὑπαρξισμοῦ καὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ θανάτου ἢ τῆς τυφλῆς παράτασης τῆς ζωῆς (π. Ν. Λουδοβίκος). Ἔτσι, κυρίως μετὰ τὸν 18^ο αἰῶνα, παρατηρεῖται ἔντονη ἑξατομίκευση τοῦ θανάτου, χάνεται ὁ κοινοτικός του χαρακτήρας καὶ ἀπωθεῖται ἢ μεταβάλλεται σὲ ταμποῦ.

Ἡ χριστιανικὴ τέχνη ἐπιβεβαιώνει τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές. Ἄν συγκριθοῦν ἀπεικονίσεις τῆς Σταύρωσης τοῦ Χριστοῦ στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση θὰ γίνουν κατανοητὲς οἱ διαφορές. Στὸν δυτικὸ κόσμο ἀπαντᾶ μία ἐνοχικὴ-δικανικὴ θεολογία καὶ τρόμος μπροστὰ στὸ θάνατο, ὁ ὁποῖος ἐνέχει τὸ στοιχεῖο τῆς τιμωρίας. Ὁ ἐσταυρωμένος τῆς δυτικῆς ζωγραφικῆς συνοψίζει τὸ σωματικὸ ἄλλος, τοὺς ἀφόρητους πόνους, τὴ μοναξιά, τὸ ἀνθρώπινο δράμα μπροστὰ στὸ θάνατο, τελικὰ, τὴν ἀρνήσή του.

Ἀντίθετα, ὁ ἐσταυρωμένος τῆς βυζαντινῆς τέχνης εἶναι ὁ «βασιλέας τῆς δόξης», ποῦ θισιάζεται ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου. Ἡ γαλήνη καὶ ἡ ἐλπίδα διαζωγραφίζονται στὸ πρόσωπο καὶ σὲ ὅλη τὴν ἀπεικόνιση.

Στὴν ἀνατολικὴ χριστιανικὴ παράδοση, μέχρι καὶ τοὺς νεότερους χρόνους, ἡ εὐθανασία νοεῖται χριστιανικά. Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις (18^{ος} αἰ.), ποῦ συνέταξε σχετικὴ μελέτη, μὲ τὸν ὄρο εὐθανασία ἐννοεῖ τὴν καρτερία ἐνώπιον τοῦ θανάτου κι ὄχι τὴν ἐπίσπευσή του. Ἡ εὐθανασία συνδέεται μὲ τὸν γαλήνιο, νηφάλιο καὶ ἤρεμο θάνατο, κι ὄχι μὲ τὴ βίαιη διακοπὴ τῆς ζωῆς.

Γιὰ τὴ χριστιανικὴ παράδοση, ἡ ἀνίατη ἀσθένεια καὶ ὁ πόνος προσλαμβάνουν παιδαγωγικὸ χαρακτήρα καὶ μπορεῖ νὰ γίνουν εὐκαιρία κοινωνίας μὲ τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸν Τριαδικὸ Θεό. Κάθε κίνηση διακοπῆς τῆς κοινωνίας αὐτῆς ὀδηγεῖ στὴν ὁδὸ τοῦ θανάτου.

Ὁ θάνατος ἀπασχολεῖ ὅλους γενικὰ τοὺς ἀνθρώπους. Στὴν προκειμένη ὅμως περίπτωση, μᾶς ἐνδιαφέρει ὁ ἐπικείμενος θάνατος τοῦ ἀσθενοῦς, ποῦ πάσχει ἀπὸ κάποια ἀνίατη ἀσθένεια καὶ ὑποφέρει. Κι αὐτὸς ὅμως δὲν ἀφορᾶ μόνο τὸν ἴδιο. Ἐνδιαφέρει τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους του, τοὺς νοσηλευτῆς/τριες, τοὺς ἱατροὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς κληρικούς. Δὲν πρόκειται γιὰ ἀτομικὴ ὑπόθεση. Ἔχει εὐρύτερες κοινωνικὲς διαστάσεις. Ἀφορᾶ τὸν ἀνθρώπο ὡς αὐτεξούσιο καὶ ἐλεύθερο πρόσωπο, σχετιζόμενο μὲ ἄλλα πρόσωπα. Πολὺ

περισσότερο ισχύει αυτό στον τόπο μας, όπου οι οικογενειακοί δεσμοί είναι ισχυροί. Ο θάνατος είναι ένα κομμάτι της ζωής και δεν πρέπει να θεωρείται ανεξάρτητα από αυτήν. Δεν μπορεί, επίσης, να άγνοείται η επίγεια πορεία του ανθρώπου, κατά την οποία δημιουργούνται οι προϋποθέσεις και διαμορφώνονται τα κριτήρια για την αντιμετώπιση σύνολος της ζωής, που συμπεριλαμβάνει τον πόνο, τις ασθένειες και το θάνατο. Η διαμορφωμένη αντίληψη πού έχει κάποιος για την ευζωία, (εὖ ζῆν), οδηγεί και σε ανάλογη αντίληψη για την εὐθανασία, (εὖ θνήσκειν).

Στις ημέρες μας τονίζεται από τους κορυφαίους επιστήμονες N. Christakis και J. Fowler η εκπληκτική δύναμη των «κοινωνικών δικτύων», τῶν ὑγιῶν σχέσεων μεταξύ τῶν ἀνθρώπων και τῶν ἐπιπτώσεών τους στην υγεία. Γράφουν: «Ὁ περισσότερος κόσμος γνωρίζει ἐλάχιστα, σχετικά με τὸ πῶς προστατεύεται ἡ δημόσια υγεία. Κι ὅσα γνωρίζουμε, τὰ σκεφτόμαστε με ὄρους πολὺ ἀτομοκεντρικούς», (βλ. Συνδεμένοι, 2010). Γίνεται ἀντιληπτό, πόση ἀξία ἔχει ἡ διάχυση στην κοινότητα τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης, τῆς κοινωνικῆς εὐθύνης και ἀλληλεγγύης, τῆς ἀλληλοβοήθειας, τοῦ ἀλληλοσεβασμοῦ, τῆς ἀδελφοσύνης, τῆς κατανόησης, τῆς ἀνοχής, τῆς συγκατάβασης και τῆς πρόκρισης τοῦ συλλογικοῦ ἔναντι τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, ἀλλὰ και τῆς συμπάρτασης στὴ ζωὴ και στὸ θάνατο.

Ὅποτε, εἶναι ἀπαραίτητο, νὰ αἰσθάνεται ὁ ἀσθενὴς τελικοῦ σταδίου, ὅτι δὲν εἶναι βάρος γιὰ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ ἐξοικουθεῖ νὰ ἔχει τὴ θέση του στην κοινότητα. Ἡ ἀγάπη τῶν οἰκείων, ἀλλὰ και τοῦ γενικότερου νοσηλευτικοῦ και ἰατρικοῦ περιβάλλοντός του, εἶναι ἴσως τὸ πιὸ δυνατὸ φάρμακο. Οἱ συγγενεῖς και οἱ φίλοι καλοῦνται νὰ εἶναι συνοδοιπόροι τοῦ

ἀσθενοῦς ὡς τὴν τελευταία στιγμή. Ἡ ἀγάπη νικά και αὐτὸν ἀκόμη τὸν θάνατο, διδάσκει ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης: «ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μένει ἐν τῷ θανάτῳ» (Α΄ Ἰωάν. 3,14). Κι ἐδῶ ὑπάρχει μία ἀμφίδρομη κίνηση. Ἡ διακονία πού προσφέρεται στον ἀσθενὴ ὡς ἀνακουφιστικὴ φροντίδα δὲν ἀποτελεῖ ἀναγκαστικὸ και δυσάρεστο καθήκον. Εἶναι ἔκφραση ἔμπονης ἀγάπης και σεβασμοῦ, ἀλλὰ και ἐξοικείωση, μελέτη και νοσηματοδότηση καταρχὴν τῆς ζωῆς και ἐν συνεχείᾳ τοῦ πόνου και τοῦ θανάτου.

Ὑστερα ἀπὸ ὅσα με συντομία ἀναπτύχθηκαν, γίνεται πλέον φανερό, ὅτι εἶναι ἀρκετὰ δύσκολο νὰ νοσηματοδοτηθοῦν ἡ ἀσθένεια, ὁ πόνος και ὁ θάνατος κατὰ τὶς τελευταῖες στιγμὲς τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ τὸ «εὖ θνήσκειν» συνδέεται στενὰ με τὸ «εὖ ζῆν». Ὅταν δοθεῖ πνευματικὸ και ἀνθρώπινο νόημα στὴ ζωὴ και ἡ εὐζωία δὲν περιορισθεῖ σὲ μία ἐγκοσμιοκρατικὴ εὐπορία και κατανάλωση ἀγαθῶν, ἀλλὰ συνδεθεῖ με τὴν ἄσκηση τῆς ἀγάπης, τὴν κοινότητα τῶν προσώπων, τὸ σεβασμὸ κάθε ἀνθρώπου, ἡ ἀνίατη ἀσθένεια και ὁ πόνος προσλαμβάνουν ἄλλο περιεχόμενο. Ἡ προσμονὴ τοῦ θανάτου δὲν φοβίζει, διότι δημιουργεῖται κάποια πληρότητα ζωῆς.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὡς Ἐκκλησία τῆς ἀναστάσεως, με τὸ εὐαγγελικὸ πνεῦμα πού διασώζει, τὸ λειτουργικὸ χρόνο και τὰ μυστήρια, συμβάλλει στην ὑπέρβαση τοῦ φόβου τοῦ θανάτου και τὴν ἀνακούφιση τῶν ἀσθενῶν. Ὅμως, ἡ ἐξοικείωση με τὸ θάνατο και ἡ εὐρεση τῆς στενῆς πύλης, πού ὀδηγεῖ στην αἰωνιότητα, εἶναι ἀθλήματα πνευματικά, πού ἀφοροῦν ὄχι συγκυριακὰ κάποιοι ἀσθενὴ τελικοῦ σταδίου, ἀλλὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους και κυρίως ὄσους γυμνάζουν τὶς πνευματικὲς τοὺς αἰσθήσεις. ●